

УДК 343.28/.29

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.44>**Максим Глоба,**

здобувач кафедри кримінального права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВИДИ УГОД ПРО ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена видам угод про примирення у кримінальному провадженні. Встановлено, що залежно від виду кримінально-правових наслідків у кримінальному процесуальному законодавстві передбачено два різновиди угоди про примирення: 1) угода про примирення з призначенням покарання та 2) угода про примирення з призначенням покарання та звільненням від його відбування з випробуванням. Водночас зазначається, що аналіз кримінального та процесуального законодавства дозволяє віднести до різновидів угоди про примирення у кримінальному провадженні досягнення примирення із потерпілим, наслідком якого є його відмова від обвинувачення у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України). Зазначається, що з точки зору *de lege ferenda* відмова потерпілого від обвинувачення та примирення сторін – це різні кримінально-процесуальні поняття. Відмова потерпілого від обвинувачення здійснюється незалежно від позиції підозрюваного/обвинуваченого, тоді як примирення є двостороннім актом, який засвідчує волевиявлення обох сторін кримінально-правового конфлікту. Однак з позиції *de lege lata* доводиться, що в основі відмови від обвинувачення перебуває угода про примирення між потерпілим та підозрюваним/обвинуваченим. Встановлено, що згідно з чинним законодавством потерпілий не може одночасно укласти угоду про примирення та відмовитися від обвинувачення, оскільки це негативним чином може позначатися на інтересах як потерпілого, так і підозрюваного/обвинуваченого у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим пропонується поширити процесуальні гарантії захисту прав потерпілого у разі укладення угоди про примирення на випадки його відмови від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Зазначається, що такі зміни дозволять формалізувати волевиявлення потерпілого, бо наразі чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить вказівки на те, в якій саме формі має бути здійснена заява про відмову від обвинувачення, а також сприятимуть захисту прав потерпілого у разі невиконання умов такої угоди.

Ключові слова: кримінальне провадження, угода, примирення, потерпілий, відмова, обвинувачення, приватне обвинувачення.

Постановка проблеми. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) розширив сферу застосування компромісних процедур у кримінальному судочинстві шляхом закріплення можливості укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні. Аналіз даних судової статистики свідчить, що з моменту впровадження можливості укладення такої угоди у кримінальному процесі кількість вироків із затвердженням такої угоди кожного року залишається майже незмінною. Якщо у 2014 р. цей показник становив 9,6 % від загальної кількості обвинувальних вироків, то у 2019 р. – 9,9 %, тобто зростання є незначним [1]. Отже, аналіз статистичних даних свідчить, що вирішення кримінально-правового конфлікту шляхом укладення угоди про примирення в Україні застосовується, проте не так широко, як у зарубіжній практиці. Можливо, однією з причин такого обережного ставлення судової практики до

цього способу вирішення кримінально-правового конфлікту є недосконалість правового регулювання його застосування у законодавстві України.

Стан дослідження. Тема примирення сторін кримінально-правового конфлікту займає вагомe місце у теоретичних розробках багатьох вчених. Її різні аспекти у своїх працях досліджували І. А. Войтюк, Ю. В. Баулін, Л. В. Головка, О. В. Давидова, О. О. Дудоров, В. В. Землянська, Х. Зер, Н. Крісті, В. Т. Маляренко, О. В. Перепадя, М. І. Хавронюк та багато інших науковців. Водночас у правовій літературі й досі відсутній єдиний погляд на ряд правових питань, пов'язаних із примиренням між потерпілим та підозрюваним/обвинуваченим у кримінальному провадженні, що досить часто породжує протилежні точки зору та не сприяє єдиному розумінню правового значення досягнення консенсусу між сторонами кримінально-правового конфлікту. Зокрема, це стосується

питання видів угоди про примирення у кримінальному судочинстві.

Метою статті є встановлення спеціальних видів угоди про примирення у кримінальному провадженні на підставі науково-практичного аналізу кримінально-процесуального законодавства України та надання пропозицій щодо вдосконалення окремих його положень.

Вклад основного матеріалу. Залежно від кримінально-правових наслідків, які настають у випадку примирення винного з потерпілим, можна говорити про законодавче закріплення у ст. 471 КПК двох видів угод про примирення: а) угода про примирення, пов'язана з призначенням покарання, та б) угода про примирення, пов'язана із призначенням покарання та звільненням від його відбування з випробуванням. Разом із тим системний аналіз норм матеріального та процесуального кримінального права України свідчить, що примирення з потерпілим дає можливість застосування й інших кримінальних та кримінально-процесуальних норм, зокрема закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за заявою потерпілого (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК). Оскільки в основі застосування останнього також перебуває досягнення консенсусу між сторонами кримінально-правового конфлікту, вважаємо обґрунтованою точку зору О. Г. Наджафова, В. В. Василевича, І. М. Михайлова, які наголошують на тому, що відмову потерпілого від обвинувачення у випадках, передбачених КПК (гл. 36 КПК), слід відносити до інституту угод у кримінальному провадженні [2; 3].

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК потерпілий, а у випадках, передбачених КПК, його представник, може відмовитися від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення визначається у ст. 477 КПК. Таке провадження може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених у ч. 1 ст. 477 КПК. Відмова від обвинувачення виступає безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Закриття кримінального провадження – це форма закінчення досудового розслідування. Відповідно до ст. 284 КПК закінчення

досудового розслідування може відбутися шляхом: 1) припинення провадження через його закриття на стадії досудового розслідування; 2) передачі провадження до суду. Принциповою відмінністю між зазначеними варіантами закінчення досудового розслідування є те, що у першому випадку рішення приймає слідчий, дізнавач або прокурор без направлення матеріалів до суду, а в другому – провадження передається до суду, який і виносить остаточне рішення [4, с. 477].

Закриття кримінального провадження є процесуальним рішенням, яке визначає долю підозрюваного: на нього не можуть бути покладені передбачені кримінальними та іншими законами правові наслідки кримінального правопорушення і щодо нього мають бути скасовані всі заходи процесуального примусу, застосовані у зв'язку з підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [4, с. 477].

У правовій літературі наголошується на тому, що відмова від обвинувачення та примирення сторін – це різні кримінально-процесуальні поняття. На думку С. А. Крушинського, відмова потерпілого від обвинувачення здійснюється незалежно від позиції підозрюваного/обвинуваченого, тоді як примирення є двостороннім актом, який засвідчує волевиявлення обох сторін кримінально-правового конфлікту та їх спрямованість на його вирішення без залучення правоохоронних і судових органів, шляхом самостійного залагодження суперечностей [5, с. 217]. З точки зору *de lege ferenda* позиція щодо протиставлення відмови потерпілого від обвинувачення примиренню сторін має право на існування, бо чинні положення ст. 284 КПК жодних умов (вимог) щодо причин такої відмови не передбачають, а на слідчі та правоохоронні органи не покладається обов'язок їх з'ясування. Однак видається, що відсутність претензій з боку потерпілого, його небажання надалі підтримувати обвинувачення у кримінальному провадженні спричиняється насамперед тим, що він примирився з підозрюваним/обвинуваченим, пробачив останнього. Таке примирення можливе також внаслідок взаємних поступок, тобто укладення мирової угоди між сторонами кримінально-правового конфлікту. До того ж у правовій літературі визнається, що відмова потерпілого від обвинувачення – це альтернативна форма вирішення кримінально-правового конфлікту в кримінальному провадженні [5, с. 218]. Конфлікт – це суперечність, яка виникає між окремими людьми, а його вирішення – це процес взаємодії, досягнення домовленостей між сторонами цього конфлікту, а отже, він

не може припинитися в односторонньому порядку. У зв'язку з цим з позицій *de leg lata* слід визнати, що в основі відмови від обвинувачення лежить угода про примирення між потерпілим та підозрюваним/обвинуваченим. Разом із тим системний аналіз положень чинного кримінально-процесуального законодавства свідчить, що, незважаючи на закріплення за потерпілим права відмови від обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК) та права на примирення з підозрюваним/обвинуваченим (ч. 4 ст. 56 КПК), одночасно реалізувати ці свої процесуальні права потерпілий не може, бо у ст. 471 КПК не передбачено можливості узгодження сторонами питання щодо відмови потерпілого від обвинувачення. Внаслідок цього потерпілий має вибирати, яким із цих процесуальних прав він може скористатися: правом на відмову від обвинувачення чи правом на примирення з правопорушником. Так, відповідно до ст. 479 КПК відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї. Проте якщо потерпілий бажає відмовитися від обвинувачення, то в межах кримінального провадження укласти угоду про примирення, в якій буде визначений порядок відшкодування заподіяної шкоди, він вже не зможе, бо у ст. 471 КПК не передбачається можливість узгодження сторонами відмови від обвинувачення. У зв'язку з цим потерпілий має вибирати: або вимагати повної компенсації до подачі такої заяви, або повірити «на слово» винному та подати заяву про відмову від обвинувачення, а після цього сподіватися, що правопорушник виконає своє зобов'язання та компенсує заподіяну шкоду. Проте, зважаючи на те, що відмова від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження, у разі невиконання правопорушником попередніх домовленостей з потерпілим жодних негативних правових наслідків перший не може зазнати, тільки якщо сторони кримінально-правового конфлікту попередньо не уклали цивільно-правовий договір із цього приводу. У такий ситуації потерпілий опиняється сам на сам з порушеними домовленостями, невідновленням свого порушеного права, в тому числі й невідшкодуванням завданої йому шкоди, і жодних правових механізмів захисту його прав у кримінально-процесуальному законодавстві для цих випадків не передбачено.

Такий стан національного законодавства негативно позначається й на долі підозрюваного/обвинуваченого та не відповідає принципам рівності осіб перед законом, оскільки

правопорушники, які погоджуються укласти мирову угоду з потерпілим та згодом відмовляються від неї, опиняються в нерівному процесуально-правовому становищі. Так, підозрюваний/обвинувачений, який усіма засобами намагається зменшити біль, моральні страждання та матеріальну шкоду, заподіяні ним потерпілому, щиросердно кається у вчиненому, задовольняє усі розумні претензії потерпілого та погоджується на укладення з останнім мирової угоди, вже не може розраховувати на закриття щодо нього кримінального провадження на підставі відмови потерпілого від обвинувачення, тому що у ст. 471 КПК відсутні відповідні положення. Водночас підозрюваний/обвинувачений, який таку угоду не уклав, цілком може розраховувати на застосування щодо нього даного способу припинення кримінального провадження. Таким чином, у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення підозрюваний/обвинувачений взагалі не зацікавлений в укладенні мирової угоди, бо її наявність відповідно до ст. 471 КПК тягне за собою ухвалення судом обвинувального вироку з призначенням покарання, а в інтересах цих осіб, щоб потерпілий взагалі відмовився від обвинувачення, у зв'язку з чим кримінальне провадження щодо них було б закрите.

Видається, що такий стан кримінально-процесуального законодавства значним чином обмежує права сторін кримінально-правового конфлікту та не узгоджується з вимогами Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою щодо впровадження державами ефективних механізмів примирення та відшкодування шкоди (ст. 7 Декларації) [6]. У зв'язку з цим, слушною є пропозиція Х. М. Павич щодо розширення повноважень суду в частині примирення сторін. Науковець, досліджуючи питання закриття кримінального провадження судом першої інстанції, дійшла висновку щодо доцільності для потерпілого у разі, якщо на стадії підготовчого провадження між ним та обвинуваченим відбувається примирення, про що свідчить укладена між ними угода, скористатися своїм правом та відмовитися від обвинувачення, внаслідок чого кримінальне провадження підлягає закриттю [7, с. 160, 161].

Відповідно до ч. 4 ст. 56 КПК на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним/обвинуваченим і укласти угоду про примирення. Отже, така мирова угода може бути укладена у тому числі й на стадії досудового розслідування. Саме укладення такої угоди має фіксувати відмову потерпілого

від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення та виступати підставою закриття цього кримінального провадження. До речі, міжнародний досвід застосування компромісних процедур у кримінальному процесі свідчить, що у деяких зарубіжних країнах, наприклад Австрії, Бельгії, Словенії, Італії, Чехії, укладення угоди про примирення на стадії досудового розслідування якраз і визнається самостійною підставою закриття кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 1 § 191 КПК Австрії прокурор закриває кримінальну справу у випадку вчинення злочину, який карається тільки штрафом, або позбавленням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі і штрафом, якщо з урахуванням наслідків вчиненого та посткримінальної поведінки винного, зокрема, у разі компенсації заподіяної шкоди або наявності інших обставин, що впливають на ухвалення вироку, вчинене правопорушення можна вважати незначним [8]. За законодавством Бельгії досягнення примирення з потерпілим, яке може варіюватися від форми фінансової компенсації до вибачення перед потерпілим, зазвичай визнається підставою для припинення кримінально-правового переслідування та закриття кримінальної справи [9, с. 22-4]. Відповідно до ст. 162 КПК Словенії, якщо підозрюваний виконує зобов'язання перед потерпілим протягом шести місяців (дванадцяти, якщо це стосується сплати аліментів), кримінальна справа закривається [10]. В Італії правові наслідки виконання укладеної угоди визначаються у ст. 35 «Положення про кримінальну юрисдикцію мирових суддів» («Disposizioni in materia di competenza penale del Giudice di Pace») та полягають у тому, що, якщо до початку слухання справи у суді обвинувачений відшкодує або усуне заподіяні суспільно небезпечні наслідки, а мировий суддя визнає таку діяльність достатньою та прийнятною для компенсації і відновлення інтересів потерпілого, ухвалюється рішення щодо закриття кримінального провадження (ч. 2 ст. 35) [11]. За ст. 309 КПК Чехії у провадженні за вчинення проступку прокурор на стадії досудового розслідування або суд під час судового розгляду за згодою потерпілого може ухвалити рішення щодо затвердження угоди про примирення та припинити кримінальне переслідування, якщо обвинувачений: 1) добровільно визнав свою винуватість; 2) відшкодував або вжив необхідних заходів для відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок його правопорушення, чи будь-яким іншим чином сприяє її усуненню; 3) відмовився від будь-якого неза-

конного збагачення; 4) зробив благодійний внесок [12].

У зв'язку з цим вважаємо доцільним п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК викласти у такій редакції: *«потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник, відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення шляхом укладення угоди про примирення»*. При цьому вираз «крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством» виключити, бо укладення мирової угоди допускається у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, відповідно до ст. 469 КПК. У свою чергу, ст. 471 КПК України доцільно доповнити приписом, що сторони можуть також узгоджувати: *«питання відмови потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення»*. Видається, що такі зміни у кримінально-процесуальному законодавстві України не тільки дозволять формалізувати волевиявлення потерпілого, бо наразі КПК не містить вказівки на те, в якій саме формі має бути здійснена заява про відмову від обвинувачення, а й сприятимуть захисту прав потерпілого у разі невиконання умов такої угоди відповідно до приписів ст. 476 КПК.

Висновки

Таким чином, відмову потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення слід визнавати проявом альтернативного вирішення кримінально-правового конфлікту в кримінальному провадженні. Проте, щоб реалізація цього права потерпілого на практиці забезпечувала всебічний захист прав сторін кримінально-правового конфлікту, в основі застосування відповідних кримінально-процесуальних положень має перебувати *угода про примирення*, тобто формалізована письмова форма фіксації факту того, що потерпілий повністю пробачив особу, яка порушила його права, а також сторонами досягнуті домовленості щодо умов і порядку відновлення порушеного права потерпілого та є його згода на відмову від обвинувачення як наслідок виконання умов цієї угоди. Водночас поширення правових наслідків невиконання угоди про примирення, передбачених у ст. 476 КПК, на випадки відмови потерпілого від обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК) створить додаткові правові гарантії захисту прав потерпілого від невиконання підозрюваним/обвинуваченим взятих на себе зобов'язань перед потерпілим.

Список використаних джерел:

1. Судова статистика. Звітність. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 07.07.2020).
2. Наджафов О. Угоди за Кримінальним процесуальним кодексом. України. *Вісник прокуратури*. 2012. № 9. С. 44–53.
3. Василевич В. В., Михайлова І. М. Кримінологічне обґрунтування запровадження відновного правосуддя та пробації в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 41–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknivs_2014_3_6 (дата звернення: 07.07.2020).
4. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
5. Крушинський С. А. Відмова потерпілого (приватного обвинувача) від обвинувачення: поняття, порядок здійснення та правові наслідки. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 212–220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2015_2_25 (дата звернення: 07.07.2020).
6. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. Резолюція 40/34 от 29 ноября 1985 года / Генеральная Ассамблея ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення: 07.07.2020).
7. Павич Х. М. Закриття кримінального провадження судом першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 291 с.
8. Strafprozeßordnung 1975 (StPO) StF: BGBl. Nr. 631/1975. Stand der Gesetzesgebung: 24.01.2020. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/stpo> (дата звернення: 07.07.2020).
9. Van Schijndel, R. A. M. Confidentiality and victim-offender mediation. Apeldoorn | Antwerpen | Portland: Maklu Uitgevers. 2009. 224 с. URL: https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/4595072/Van_Schijndel_Confidentiality_27_11_2009_emb_tot_28_11_2014.pdf (дата звернення: 07.07.2020).
10. Zakon o kazenskem postopku. URL: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO362> (дата звернення: 07.07.2020).
11. Disposizioni sulla competenza penale del Giudice di Pace, a norma dell'articolo 14 della legge 24 novembre 1999, n. 468: Decreto Legislativo 28 agosto 2000, n. 274. IL PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA. URL: <https://www.camera.it/parlam/leggi/deleghe/00274dl.htm> (дата звернення: 07.07.2020).
12. Trestním řízení soudním (trestní řád): Zákon ze dne 29. listopadu 1961 č. 141/1961 Sb / Národní shromáždění Československé socialistické republiky. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141> (дата звернення: 07.07.2020).

Maksym Hloba. Types of settlement agreements in criminal proceeding

The article is devoted to the types of reconciliation with the victim in criminal proceedings. It has been established that, depending on the type of criminal law consequences, the criminal procedural legislation provides for two types of reconciliation agreements: 1) an agreement on reconciliation with the victim with sentencing and 2) an agreement on reconciliation with the victim with sentencing and release from serving a sentence with probation. At the same time, it is noted that an analysis of criminal and procedural legislation makes it possible to recognize the refusal of a charge of criminal proceedings in the form of a private charge (para. 7, part 1, article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) as a type of reconciliation with the victim. It is noted that from the point of view of de lege ferenda, the victim's refusal to accuse and reconciliation with the victims are different criminal procedural concepts. The refusal of the victim from the prosecution is carried out regardless of the will of the suspect/accused, while reconciliation is a bilateral act that certifies the will of both parties to the criminal law conflict. However, from the position of de lege lata, it is proved that the basis of the refusal of the prosecution is a reconciliation agreement between the victim and the suspect/accused. It has been established that according to the current legislation, the victim cannot simultaneously conclude a reconciliation agreement and abandon the accusation, and this may in a negative way be in the interests of both the victim and the suspect/accused in criminal proceedings. In this regard, it is proposed to extend the procedural guarantees for the protection of the rights of the victim established for the reconciliation agreement with the victim to cases where the victim refuses to support the prosecution in the form of a private prosecution. It is noted that such changes will formalize the will of the victim, since now the current criminal procedural law does not contain an indication of the form in which the statement of refusal of the prosecution should be carried out, and will also help protect the rights of the victim in case of failure to comply with the terms of such an agreement.

Key words: criminal proceedings, agreement, conciliation, victim, refusal, accusation, private prosecution.